

YXGÄRDE

En pärla på gränsen mellan natur och trädgård

Yxgärde — en pärla på gränsen mellan natur och trädgård har jag valt att benämna denna artikel om trädgården Yxgärde i Gamla Vasa. När man från tallhuset vandrar upp längs den gamla ängsvägen till Yxgärde kan det som möter en vid första anblicken förefalla vara mest natur, där skymtar inga gräsmattor, inga blomrabatter och ej heller några stenlagda gångar som vi förknippar med dagens välputsade trädgårdar. Men den som tar sig tid att gå in genom porten upptäcker snart ett blomsterparadis skapat av en varsam hand med en stor känsla för det lilla och vackra. Det är i hög grad läraren Anders Johan Dahls varsamma handstil som vi kan finna när vi vandrar runt i trädgården, en naturälskares handstil som till eftervärlden lämnat ett verkligt blomsterparadis — en pärla på gränsen mellan natur och trädgård

Yxgårdets historia

Områdets äldsta historia är tyvärr till största delen okänd. Området är högt beläget och mot söder och väster avslutas tomten med en brant mur, eller rättare sagt en terrass, som på sina ställen är upp till två meter hög. Denna mur fanns på området långt före trädgården Yxgärde kom till. De vassa hörnen och kantiga formerna tyder på att muren byggts ur försvarssynpunkt och eventuellt kan muren vara samtida med Korsholms slott som byggdes på 1300-talet. Området har hur som helst en lång historisk bakgrund och har varit påverkat av mänskliga aktiviteter under en för Österbottniska förhållanden mycket lång tidsperiod.

Tillkomsten av trädgården Yxgärde är däremot av relativt sent datum och finns utförligt dokumenterad av Arne Appelgren i Österbottnisk årsbok från 1957. Arne Appelgren berättar där mycket målande och vackert om trädgården Yxgärde och dess skapare, läraren Anders Johan Dahl. Jag rekommenderar alla som har tid och intresse att läsa Appelgrens vackra text om Yxgärde. I korthet kan man säga att trädgården Yxgärde började anläggas år 1907 då Dahl fick ta emot Yxgärde som en donation av Vasa stad. Det som mötte Dahl var dock inte mycket mera än en torr grusbacke. På området fanns en tall och en rönn samt gott och torrt gräs. Dahl konstaterade dock att läget var varmt och gynnsamt. Man kan säga att Dahl hade för sin tid mycket ingående ekologiska och biologiska kunskaper och han utnyttjade dessa för att i kombination med idogt arbete skapa ett verkligt blomsterparadis. Typiskt för Yxgärde är att där aldrig existerat några blomrabatter eller gräsmattor i egentlig bemärkelse utan de nyinförskaffa-

de växterna fogades med stor känsla in med den naturliga vegetationen så att det hela sammansmälte till en vacker och harmonisk helhet. En stor del av Yxgärdets växter samlade Dahl in under resor och exkursioner runtomkring i Österbotten och södra Finland. Inspiration till sitt skapande fick han förutom från sitt naturintresse även från japansk och kinesisk trädgårdskonst. Som vackrast lär trädgården ha varit omkring 1930.

Anders Johan Dahl avled 1950. Området övertogs 1953 av Arne Appelgren som i mångt och mycket fortsatte Dahls verk med att samla nya växter till trädgården. Från Appelgrans tid härstammar bl.a. de vackra bestånden av vårärt (*Lathyrus vernus*) och skogsklöver (*Trifolium medium*). Många av de riktigt speciella växterna lyckades Arne Appelgren få att fortleva och trivas edna fram till den kalla vintern 1986—87. Under den vintern frös dock många känsliga växter såsom buxbom (*Buxus sempervirens*) och några av de stora och vackra bergkörbsbärsträden (*Prunus sargentii*). Arne Appelgran avled sommaren 1991 varefter trädgården har övergått i Vasa stadsträdgårds förvaltning.

Yxgärde av idag

Stämningen i Yxgärdet är mycket speciell. Det råder ett speciellt lugn, ja något av en kyrklig stillhet kommer emot när man stiger in genom porten. Kyrkklockornas klämtande från närbelägna Korsholms kyrka bidrar givetvis till stämningen. Tiden tycks ibland ha stått stilla sedan Dahls tid på Yxgärde. Trots att växtligheten ständigt förändras är stämningen av gångna tider mycket påtaglig. Alla träd som Dahl en gång planterade står kvar och har vuxit sig mycket imponerande, likaså alla buskar. Mest häpnadsväckande är dock den fantastiska blomsterprakt som fortfarande möter alla besökare som hittar ut till Yxgärde. De växter som i dag finns kvar på Yxgärde tycks trivas och sprida sig ut över allt större områden, man kan lugnt säga att de har blivit bofasta på Yxgärde.

Våren på Yxgärde är någonting alldeles speciellt för österbottniska förhållanden. Den börjar med blåsipporna (*Hepatica nobilis*) som breder ut sig i stora mattor och klungor under bl.a. lärkträden (*Larix sibirica*) och den stora douglasgranen (*Pseudotsuga menziesii*). Efter några dagar får blåsipporna sällskap av den stora nunneörten (*Caraydolis salido*) som man återfinner lite överallt i trädgården. Den har dock sitt starkaste fotfäste i den lösa lövmyllan under syrenhäcken längs med vägen. Vitsippor (*Anemone nemorosa*) och gulsippor (*Anemone ranunculoides*) lyser upp i stora bestånd över hela trädgården. Mest iögonfallande av alla är dock lundvivan (*Primula elation*) som med sina stora ljusgula blommor täcker in stora delar av trädgården. Ett besök på Yxgärde under maj månad är verkligen att rekommendera för alla som har möjlighet.

Från och med midsommaren börjar Yxgärde fyllas av ljuvliga dofter från allehanda gammaldags buskrosor (*Rosa Pimpinellifolia*-hybr. "Staffa" m.fl. som blommor i olika rosa, röda och vita nyanser. Lika ymniga är även syrenernas (*Syringa vulgaris*) väldiga blomsterklasar som nästan finns

i lika många former som alla aklejoj (*Aquilegia vulgaris*) som spridit sig över snart sagt hela trädgården. Högsommarprakten domineras av ängsnäva (*Geranium pratense*), aklejruta (*Thalictrum aquilegifolium*) och hässlöklocka (*Campanula latifolia*).

Trots den eftersatta skötseln har områdets växtlighet utvecklats mycket fint och artantalet är fortfarande fantastiskt högt. FM Eija Piispala gjorde år 1987 en inventering av Yxgårdets växtlighet och hittade då 280 arter fördelade på 61 arter av träd och buskar och 219 arter av ris, gräs och örter. Under sommaren 1991 fann jag ytterligare fem (5) örtartade växter samt två (2) nya trädslag och fyra (4) nya buskar men jag kunde dessutom konstatera att tio (10) arter av buskar och 43 örtartade växter försvunnit sedan 1987. I dagens läge torde på området finnas sammanlagt 238 arter varav 57 arter av buskar och träd samt 181 arter av örter, gräs och ris. Av de växter som försvunnit de senaste åren är många skötselkrävande trädgräsväxter eller ängsväxter. Det är dock fullt möjligt att några av de försvunna ängsväxterna kan återkomma vid rätt skötsel förutsatt att det finns grobara frön kvar i marken.

Skötselmetoderna för Yxgårde

Mot bakgrund av det rådande ekonomiska läget i Vasa stad så måste det betraktas som orealistiskt att ge varenda av Yxgårdets 238 arter individuell skötsel. Lika orealistiskt skulle det vara att omvandla Yxgårde till en stor perennarabatt. Det skulle även strida mot Dahls tankegångar om en naturrådsgård där de rara växterna till synes helt naturligt växer upp bland den vilda floran. För att hitta ett realistiskt och fungerande sätt att sköta Yxgårdets växtlighet kan vi ställa oss frågan vad som är gemensamt och typiskt för växterna på Yxgårde. Vid en dylik frågeställning finner man snart att området kan delas in i två skilda delar. Växtligheten norr om den gamla granhäcken har en klar lundkaraktär där de viktigaste växterna är typiska vårväxter som kan utnyttja ljusinstrålningen under våren för buskarnas och trädens löv spricker ut. Många av områdets växter är även beroende av skugga eftersom skuggan under sommaren förhindrar en kraftig utveckling av gräsvegetationen vilken annars kunde tänkas konkurrera ut de önskvärda vårblommorna. Växtligheten i den södra delen av trädgården kan åter karaktäriseras av ängsvegetation. I denna del av trädgården återfinner vi bl. a. backnejlika (*Dianthus deltoides*), liten blåklocka (*Campanula rotundifolia*), brudbröd (*Filipendula vulgaris*) o.s.v. som är typiska slättergynnade, och även i hög grad slätterberoende arter. Även i trädgårdens norra del finner vi slättergynnade arter såsom gullviva (*Primula veris*). Största hotet för växtligheten såväl i trädgårdens norra del som i den södra delen är den filt av visset gräs som hindrar ljus och värme att nå ner till markytan och därmed försvinner sakta men säkert alla känsligare arter medan hallon, nässla och hundfloka breder ut sig. Beaktar man dessa iakttagelser förefaller en årligen återkommande slätter vara den metod som är bäst lämpad för att vårda den speciella flora vi förknippar med Yxgårde. Genom att

ytterligare förstärka karaktären av lund genom att gynna träd och buskar som ekologiskt hör ihop med norra delens fältskikt är det med enkla medel möjligt att skapa förhållanden där växtligheten kommer att utvecklas i önskad riktning.

Yxgärdet som en del av Hovrättsbacken

För yxgärdets framtid är det även av största betydelse hur den s.k. Hovrättsbacken i Gamla Vasa kommer att utvecklas. Hovrättsbacken är den södra delen av Gamla Vasa med början från kyrkoallén i norr till Runsorvägen i söder. Området är ca 45 ha stort och här finns gott om gamla boplatser, åkerlappar och hagmarker omgärdade av stenmurar och sammanbundna av ett system av stigar och körvägar. Området har en omväxlande och intressant natur och kulturprägel är påfallande. Så sent som för några år sedan hittades en karta över Gamla Vasa från 1710. På denna karta är de gamla åker- och hagmarkerna, som brukats fram till 1950-talet, helt igenkännbara. Odlingarnas gränser är således än i dag de samma som för 280 år sedan. Hovrättsbackens åkrar och ängar hör sannolikt till de tidigaste kulturmarkerna i Vasatrakten och har varit uppodlade långt tidigare än de omgivande åkrarna på lerbotten. Redan av denna orsak vore det av största vikt att fortsätta hävden av dessa ängsmarker och inte låta dem växa igen. På området torde även finnas en gammal koppargruva som Carl Linnaeus beskriver i sina reseskildringar från 1732. Hovrättsbacken är på allt sätt skyddsvärd eftersom områdets tidiga kulturpåverkan är så uppenbar och inte har blivit förstörd av senare tiders byggnadsverksamhet som skulle ha utplånat de gamla kulturminnesmärkena. Området har en stor betydelse som rekreations- och utflyktsområde samtidigt som det kan sprida information om hembygdens natur och tidiga historia.

För att Hovrättsbackens kulturprägel och de gamla ängs- och hagmarkerna skall hållas levande bör omedelbart hävden av dessa ängsplättar återupptas med gamla metoder d.v.s slätter eller bete bör hör till de årligen återkommande skötselåtgärderna. Gamla gårdesgårdar kan byggas och varför inte bygga upp en modell av en medeltida bostad med tillhörande djurstall och djur som skulle ge liv åt historien. Genom att återuppta den traditionella hävden kan man med tiden få tillbaka den ursprungliga ängsfloran vilket skulle berika landskapet och ge det dess rätta historiska utseende.

Genom bevarandet och utvecklandet av Yxgärde i kombination med hela Hovrättsbacken är jag övertygad om att man med ganska enkla medel kunde skapa ett mycket givande utflyktsmål för hela Vasas befolkning, men även en turistfälla för långväga besökare. Området i sin helhet har mycket att erbjuda alla vänner av natur och gammal kultur. För de som inte tidigare varit intresserade av varken natur eller kultur kan Yxgärde och Hovrättsbacken säkert bli en impuls för att öka förståelsen av människans roll som en del av naturen, som Skapelsens vårdare och inte som Skapelsens fördärvare.